

УДК 808.5

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.74.13>

Кузнецова Г. П., Карась О. Д.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ

У статті на засадах порівняльного методу з'ясовано зміст понять «культура мовлення» та «мовленнєва культура» у працях вітчизняних науковців, зокрема В. Александрової, Н. Бабич, А. Богуш, М. Вашуленка, С. Вербецук, К. Климової, Ю. Короткової, Т. Коць, Л. Лучкіної, Л. Мацько, О. Панькевич, В. Пасинок, М. Пентилюк, О. Токаревої, О. Яшенкової та інших. На основі аналізу сучасних лінгвістичних та лінгводидактичних наукових розвідок виокремлено три концепції підходів до тлумачення досліджуваних понять: 1) терміни «мовленнєва культура» і «культура мовлення» є тотожними, ними послуговуються як дублетними синонімами; 2) терміни «мовленнєва культура» і «культура мовлення» перебувають в еквонімічних відношеннях, оскільки їх можна розглядати як сполуки, семантичний зміст яких ґрунтується майже на одному рівні узагальнення; 3) поняття «мовленнєва культура» ширше від поняття «культура мовлення», оскільки включає його у свій семантичний зміст, відображає не тільки мовленнєві норми, а й індивідуальні особливості людини, аспекти лінгвокультурології, висвітлює особливості національно-мовної картини світу.

Окреслено основні аспекти дефініювання понять «мовленнєва культура» та «культура мовлення», а саме лінгвістичний, лінгводидактичний, діяльнісний. Охарактеризовано досліджувані поняття з погляду інтерактивних векторів колінарного змісту (вектори «АВ», «ВС»), що лежать на одній прямій). Узагальнено константні ознаки мовленнєвої культури: правильність, ясність, точність, доступність, логічність, змістовність, доречність, виразність, свідомість, чистота, естетичність, багатство, насиченість інформацією та науковими термінами тощо.

Обґрунтовано значення мовленнєвої культури в системі підготовки фахівця професійної освіти. Звернено увагу на важливість мовної освіти як актуального напрямку освітньої політики багатьох європейських держав, України зокрема. Мовленнєва культура постає основою мовної підготовки професіонала в галузі знань Освіта/Педагогіка.

Ключові слова: культура, культура мовлення, мова, мовлення, мовленнєва культура, мовна освіта, ознаки мовленнєвої культури.

Неспростовним нині є доказ, що вища школа в підготовці професіонала будь-якої галузі знань значну увагу має приділяти формуванню його мовленнєвої компетентності, а відтак – і мовленнєвої культури. Мовлення людини є багатограним явищем, становить основу перебігу мовленнєвої діяльності, піддається коригуванню й удосконаленню відповідно до вимог освітньої галузі та професійної сфери та презентує особистість як вправного професіонала, носія національної культури. З огляду на зазначене рівень мовленнєвої культури і проблеми його формування в процесі здобування вищої освіти постійно перебувають у центрі уваги української наукової спільноти. Це зумовлено й тим, що змінюється мовна свідомість суспільства, інтерпретуються літературні норми, удосконалюються культуромовні рекомендації, іде пошук нових літературних стандартів, набуває розвитку лінгвокультурологія як наука, що «вивчає зв'язок і взаємодію культури і мови в їхньому функціонуванні; узагальнює цей процес як цілісну структуру одиниць у єдності їхнього мовного й культурного змісту за допомогою відповідних методів з орієнтацією на сучасні пріоритети та культурні настанови (система норм і суспільних цінностей)» [4, с. 156]. Отже, нині на часі розроблення відповідних теоретичних і практичних концепцій, які б відображали соціальну престижність змінюваної літературної мови в будь-якій соціально-економічній галузі, відповідали викликам літературних стандартів, професійної орієнтації та були спрямовані на створення професійної лінгвопедагогіки як основи формування мовленнєвої культури й становлення особистості.

Генезу українськомовної норми відображено в наукових працях Б. Антоненка-Давидовича, А. Бахмут, О. Білецького, І. Білодіда, О. Біляєва, Л. Булаховського, М. Волощак, Б. Головіна, С. Єрмоленко, С. Караванського, Л. Мацько, І. Огієнка, М. Пентилюк, М. Пилинського, О. Пономарева, В. Русанівського, О. Сербенської, Л. Струганець, Є. Чак, І. Ющука та інших.

Риторичні основи мовленнєвої культури увиразнюються в науковому доробку Н. Голуб, О. Корчової, Л. Мацько, О. Мацько, Г. Сагач та інших.

Культура української фахової мови стала предметом дослідження Н. Бабич, Н. Ботвиної, Л. Власенко, К. Герман, Т. Гриценко, А. Загнітка, М. Зубкова, А. Коваль, Л. Паламар, Т. Симоненко, С. Шевчук та інших.

Лінгводидактичний аспект культури мови, культури мовлення як основи формування висококваліфікованого фахівця, і професійної освіти зокрема, наскрізно простежується в науково-методичних працях З. Бакум, О. Біляєва, А. Богуш, М. Вашуленка, Н. Волкової, О. Горошкіної, С. Карамана, К. Климової, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко, І. Хом'яка та багатьох інших.

На часі аналіз лінгвістичної та лінгводидактичної термінології, від сутності якої залежить точність і зміст знань, мовна вправність фахівця, про що свідчать дослідження І. Кочан, З. Куньч, Г. Мацюк, О. Микитюк, С. Омельчука, П. Селігея та інших.

Формування професіонала в галузі знань Освіта/Педагогіка, який усвідомлює власну місію в розвитку освіти на засадах вимог європейського освітнього простору, годі уявити без ґрунтовної мовної підготовки,

основою якої є мовленнєва культура. З огляду на це детального компаративного вивчення потребують наукові розвідки сучасних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, лінгводидактів, де представлено сутність поняття «мовленнєва культура».

Мета статті – на засадах порівняльного методу з'ясувати зміст поняття «мовленнєва культура» у працях вітчизняних науковців, окреслити основні аспекти дифініювання означеного терміна, обґрунтувати значення мовленнєвої культури в системі підготовки фахівця професійної освіти.

Аналіз лінгвістичних та лінгводидактичних праць засвідчив, що науковці в розв'язанні проблем формування культури особистості значну увагу приділяють її культурі мовлення (Н. Бабич, О. Горошкіна, Т. Гриценко, С. Караман, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, М. Пентиліук, О. Сербенська та інші) та мовленнєвій культурі (В. Александрова, І. Кардаш, Т. Ліштаба, Л. Лучкіна, В. Пасинок, О. Савенкова, Л. Штома, О. Яшенкова та інші), отож простежується чимало тлумачень сутності й структури досліджуваних понять. Погодилося, обидва терміни суголосні з думкою Л. Мацько про те, що це – «уміння володіти мовою» [10, с. 7].

Означені поняття поєднуються спільним лексичним компонентом «культура», який у структурі словосполучень відіграє роль головного слова й набуває ознак концепту. Це спонукає аналізувати сутність термінів «культура мовлення» і «мовленнєва культура» на засадах діяльнісно-антропоцентричного підходу, встановити зв'язок значення термінів із культурно-історичним, ментальним, психологічним, соціальним, комунікативним буттям народу, з мовною і концентуальною картинами світу, остання є основою для формування мовної. Через культуру «як особливий вимір духовного життя суб'єкта, в який входять цінності, психологічні настанови, стереотипи, зразки дій, ментальні програми, які відрізняють одну соціальну групу від іншої» [8, с. 36] відбувається «мовна репрезентація світу», створюється «мовна картина світу», яка й відображає сутність культури, її цінності. Відтак, національну «культуру мовлення» й «мовленнєву культуру» варто вважати носіями «органіки української мови» (за О. Пономаревим), поняттями, до розуміння змісту й значення яких повинна прагнути кожна людина. Рівень сформованості культури мовлення й мовленнєвої культури особистості – це своєрідна неподільна матриця її мовленнєвої діяльності.

Погляди науковців на аналізовані терміни є багатоаспектними, їх зміст пояснюється з позицій розвитку мови і її рівнів, процесів породження мовлення, вікових та індивідуальних особливостей людини, мовно-мовленнєвої норми, варіативності, емоційно-експресивної виражальності, мовленнєвої екологічності та етикету, культури мислення, психологічної культури спілкування, ситуації спілкування, лексико-семантичного обсягу самих понять тощо. З огляду на це дефініювати терміни складно, кожен науковець, лінгвістичні школи в семантичному полі значення обирали суттєву константу й розгортали її зміст.

На нашу думку, наукові погляди вітчизняних лінгвістів та лінгводидактів на означені термінні сполуки можна класифікувати за трьома концепціями, формування яких здійснювалося в певні періоди з опертям на наукові пошуки в українському термінознавстві: 1) терміни «мовленнєва культура» і «культура мовлення» є тотожними, ними послуговуються як дублетними синонімами (В. Александрова, Н. Бабич, Л. Лучкіна, І. Кардаш, К. Климова, Л. Мацько, В. Пасинок, М. Пентиліук, О. Токарева, С. Хоцькіна, Т. Щеголева та інші); 2) терміни «мовленнєва культура» і «культура мовлення» перебувають в еквонімічних відношеннях, оскільки їх можна розглядати як сполуки, семантичний зміст яких ґрунтується майже на одному рівні узагальнення, й підпорядковуються вони гіперонімам – мова/культура (Н. Бабич, М. Вашуленко, С. Єрмоленко, Г. Кисіль, К. Климова, Л. Мацько, М. Пентиліук, В. Русанівський, Т. Симоненко, С. Шевчук та інші); 3) поняття «мовленнєва культура» ширше від поняття «культура мовлення», оскільки включає його у свій семантичний зміст, відображає не тільки мовленнєві норми, а й індивідуальні особливості людини, аспекти лінгвокультурології, висвітлює особливості національно-мовної картини світу (С. Вербещук, О. Савенкова, О. Семенюк, О. Яшенкова та інші). Розглянемо більш детально наукові погляди представників кожної з концепцій з опертям на методи компонентного, дистрибутивного аналізу, порівняння.

З часу прийняття Україною незалежності гостро і актуально постають питання мовної культури українців, починають активно досліджуватися проблеми формування мовленнєвої культури та культури мовлення, захищається низка наукових досліджень, присвячених означеній проблемі. Н. Бабич наголошує, що «культура мовлення – не дається людині від народження – вона набувається в процесі спілкування. Тому людина повинна дбати про якість свого мовлення в будь-якій ситуації спілкування» [2, с. 18].

Аналіз наукових розвідок (М. Алексєєва, К. Климова, О. Козієвська, О. Крсек, Л. Лучкіна, В. Усатий) 90-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст. дав змогу констатувати, що в цей період не простежується розмежувань між поняттями «культура мовлення» та «мовленнєва культура».

Водночас культура мовлення «є свідченням особистісного рівня кожної особистості, того, яку вона створює навколо себе вербальну комунікативну ситуацію, мовну ауру, що формує мовний смак чи несмак» [10, с. 7]. «Формуванням культури мовлення займається наука мовного навчання – культура мовлення – .... лінгводидактична наука, яка вивчає стан і статус (критерії, типологію) норм сучасної української мови в конкретну епоху та рівень лінгвістичної компетенції сучасних мовців, соціальний та особистісний аспекти їх культуромовної діяльності» [10, с. 7].

Л. Лучкіна послуговується поняттями «мовленнєва культура» та «культура мовлення» як дублетними синонімами. Вона розглядає терміни в теоретичному й практичному аспектах. На її думку, у теоретичному аспекті мовленнєва культура (культура мовлення) – «це лінгвістична галузь філологічної науки, яка дослі-

джує мовленнєве життя суспільства в певний період його існування та встановлює на науковій основі норми користування мовою як основним засобом спілкування, формування та вираження думок з метою вдосконалення мови як знаряддя культури». У практичному розрізі – «якість мови, що реалізується в процесі мовлення та ситуації спілкування логічно, ясно, зрозуміло, доречно, виразно, різноманітно й естетично висловлювати свою думку» [9, с. 20–21].

Л. Лучкіна подає мовленнєву культуру як «якість володіння нормами літературної мови, а також уміння використовувати її багатство та виражальні засоби в умовах спілкування відповідно до мети й змісту мовлення» [9, с. 21].

К. Климова, досліджуючи процес формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів, послуговується термінологічними словосполученнями «культура мови майбутніх учителів» та «культура мовлення майбутніх учителів». Вона уточнює, що зазначені терміни в її роботах можуть бути абсолютними синонімами. Культура мовлення майбутнього вчителя, за визначенням ученої, передбачає «виразність, правильність, логічність, точність відносно будь-якої ситуації спілкування» [5, с. 12].

Науковці першої концепції не розмежовують поняття «мовленнєва культура» та «культура мовлення», вони в текстах є взаємозамінними, пояснюються як важливі складники загальної культури особистості.

В. Александрова характеризує мовленнєву культуру як «показник комунікативної компетентності, складну систему мовних знаків, що ґрунтується на мовних і моральних правилах та нормах поведінки» [1, с. 8]. Культура мовлення – це «такі якості мовлення того, хто говорить чи пише, які забезпечують людині ефективне досягнення мети спілкування з дотриманням правил, етичних норм, ситуативних і естетичних нюансів» [1, с. 8]. У статті авторка аналізує мовленнєву культуру та культуру мовлення як різні поняття, але вони, на нашу думку, об'єднуються двома аспектами: 1. Мовно-етичний (нормативний) аспект, що передбачає додержання мовних правил та норм мовленнєвого етикету. 2. Комунікативний – послуговування мовними знаками на засадах правильності, зрозумілості, доступності, ясності для досягнення мети спілкування в його усній та писемній формах.

Ю. Короткова зазначає, що культура мовлення – «це досконале володіння мовою, її нормами, уміння правильно, точно, виразно передавати свої думки засобами мови, добираючи останні відповідно до мети й ситуації спілкування» [7, с. 144]. Авторка розкриває сутність культури мовлення юриста, визначає її як «багаторівневу професійно особистісну якість, що виявляється в досконалому володінні мовою, її нормами, уміннями правильно, точно, виразно передавати свої думки, впливати на почуття й емоції слухачів за допомогою мовних і позамовних засобів, добираючи останні відповідно до мети та ситуації спілкування» [7, с. 147].

Дослідниця виділяє необхідні елементи культури мовлення юриста, а саме: правильна вимова, вільне, невимушене оперування словом, уникнення вульгаризмів, провінціалізмів, архаїзмів, діалектизмів, слів-паразитів, зайвих іншомовних слів, наголошування на головних думках, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, розмірений темп мовлення, правильне використання логічних наголосів і психологічних пауз, відповідність між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою.

За твердженням О. Панькевич, поняття «культура мовлення» ґрунтується на двох ступенях опанування літературної мови: правильність мовлення, тобто дотримання норм літературної мови, і мовна майстерність – уміння добирати з варіантів найбільш точний, стилістично доречний до певної ситуації [11]. Таким чином, під культурою мовлення вона розуміє «спроможність використання найоптимальніших мовних засобів у змодельованих типових ситуаціях професійного спрямування, дотримуючись літературних норм» [11, с. 167]. Дослідниця підтримує думку Н. Бабич, що мовні норми є центральним поняттям культури мовлення.

Відзначимо, що в руслі розв'язання проблеми особливий інтерес викликало наукове дослідження О. Токаревої, у якому відображено структуру мовленнєвої культури та визначено базові складники феномену «мовленнєва культура», що потрактовується як сукупність знань, умінь, навичок, які відповідають ustalеним мовним нормам та забезпечують оптимальне вирішення виробничих завдань. Зазначено, що структура мовленнєвої культури включає перцептивний, мотиваційний, когнітивний, організаційно-діяльнісний та рефлексивно-оцінний компоненти. Серед конститутивних ознак мовленнєвої культури О. Токаревої виокремлює грамотність та мовленнєвий етикет, який сприяє встановленню мовленнєвого контакту співрозмовників, підтриманню спілкування.

Аналіз наукових розвідок учених другої концепції дав змогу констатувати, що терміни «мовленнєва культура» і «культура мовлення» можуть перебувати в еквонімічних відношеннях. На думку Т. Михайлової, еквоніми (їх ще називають співгіпонімами) наближаються до синонімів, тому що мають у семантиці спільне й відмінне (як загальнономовні семантичні й семантико-стилістичні синоніми).

Представниками означеної концепції здебільшого, на нашу думку, є лінгводидакти, зокібна А. Богуш, М. Вашуленко, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, К. Климова, М. Пентиліук, В. Собко, Т. Симоненко та інші. Вони займаються питаннями формування й удосконалення культури мовлення та мовленнєвої культури представників галузі знань Освіта/Педагогіка, зокрема працюють над удосконаленням змісту, форм, методів навчання української мови, формування мовленнєвої особистості.

Так, А. Богуш культуру мовлення й мовленнєву культуру розглядає в руслі мовленнєвої діяльності особистості на засадах компетентнісного підходу, доводить, що обидва феномени (культура мовлення, мовленнєва культура), якими має оволодіти людина через неперервну мовну освіту, є складниками мови: «Вочевидь,

людина існує в мові, виявляє себе в мові, прокладає через мову... місток для порозуміння з іншими людьми... Саме через мову, що пов'язує невидимими нитками сучасні й минулі покоління у єдину мовно-національну спільноту України, ми всі відчуваємо себе громадянами своєї держави... Успіх мовленнєвої діяльності залежить від особистості, від рівня розвитку її мовлення, від культури мови і мовлення...» [13, с. 28–29]. З огляду на означене культуру мовлення А. Богуш термінує як «сукупність і систему комунікативних якостей мовлення, володіння літературними нормами на всіх мовних рівнях, в усному і писемному мовленні, уміння користуватися мовностилістичними засобами і прийомами з урахуванням умов і цілей комунікації; упорядковану сукупність нормативних мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови і мету спілкування» [13, с. 25]. Отже, ключовими аспектами у визначенні поняття «культура мовлення» дослідниця називає: якості мовлення, мовні норми, мовностилістичні засоби, прийоми та топоси, де відбувається мовленнєва діяльність у певному стилізовому жанрі. За такого підходу мовлення сприймається ширше ніж мовленнєва діяльність, оскільки воно є способом формування й висловлення думки за допомогою мови, постійним компонентом, складником будь-якої діяльності. А мовленнєва діяльність представляється як процес зовнішнього вираження мовлення, процес озвучення думки (говоріння), слухання, письма; як, за словами О. Яшенкової, «спеціалізоване використання мовлення для комунікації, окремий випадок діяльності спілкування» [13, с. 82].

Цілком поділяємо думку А. Богуш й про те, що ефективна мовленнєва діяльність не можлива без мовленнєвої етики та мовленнєвого етикету, які є константами мовленнєвої культури й утворюють модус етосу – засобів впливу, що імперують до моральних норм людської поведінки.

М. Вашуленко, на нашу думку, пояснення суті терміна «культура мовлення» обґрунтовує на засадах дефініцій «мовлення», «спілкування», з огляду на що мовленнєва діяльність набуває статусу мовної комунікації як способу співіснування, буття людини. Культура мовлення (спілкування), і вчителя передусім, на думку М. Вашуленка, – це складник комунікативної компетентності майбутнього вчителя, що ґрунтується на: сформованості у вчителя понять про мову, її функції, мовлення і спілкування; глибокому знанні тем, які викладає; прагненні й потребі в оволодінні механізмами спілкування; моделюванні очікуваного спілкування; здатності організувати спілкування... і керувати цим процесом; аналізі результатів керування спілкуванням і мовленням. З-поміж ознак культури мовлення науковець виділяє: понятійно-термінологічну чіткість, багатство, виразність, здатність урівноважувати мовлення, багатоплановість [3, с. 6–12].

Мовленнєву культуру науковець пояснює на засадах інтегрування особливостей мовленнєвої культури народу (суспільства) і мовленнєвої культури особистості, зокрібно вчителя: «нормативне послуговування вчителем мовою, володіння цілісними і системними знаннями про мову і мовлення, усвідомлення свого національного коріння, сповідування принципів полікультурності, ушанування виховних цінностей культури інших народів, уміння захопити кожного учня емоційним, пристрасним словом і через нього формувати толерантну особистість із розвиненим почуттям поваги до інших культур» [6, с. 6].

Аналіз сутності термінів «культура мовлення» і «мовленнєва культура» в науковому доробку М. Вашуленка свідчить, що вони обґрунтовуються в межах діяльнісно-антропоцентричного підходу до пояснення значення їх, набувають властивостей концепту. Домінантними когнітивними (логіко-понятійними) семами, які утворюють ядро (інтенціонал) структури лексичного значення концептів «культура мовлення» і «мовленнєва культура», є: мова, культура, мовна норма. Саме ці семи визначаємо інтегральними – спільними для обох концептів. Оскільки структура значення концептів «культура мовлення», «мовленнєва культура» охоплює тотожні інтегральні семи, аналізовані поняття перебувають у синонімічних (семантико-семантичних) відношеннях, їх можна означити як еквоніми.

Убачаємо за необхідне розглянути наукові погляди інших науковців, які розмежовують терміни «мовленнєва культура» і «культура мовлення».

Так, О. Яшенкова доводить, що поняття «мовленнєва культура» ширше за поняття «культура мовлення». На думку дослідниці, «культура мовлення – це така організація мовних засобів, які в будь-якій ситуації спілкування за дотримання сучасних мовних норм та етики спілкування забезпечують досягнення комунікативних завдань» [14, с. 140]. З огляду на зазначене О. Яшенкова доводить, що культура мовлення ґрунтується на трьох аспектах: *нормативному* – знання й дотримання норм літературної мови; *комунікативному* – вибір і послуговування мовними засобами відповідно до комунікативних цілей і намірів; *етичному* – знання й дотримання правил мовленнєвого етикету. Аналіз визначення О. Яшенковою змісту поняття «мовленнєва культура» як «складника культури народу, що охоплює мову, форми втілення мовлення, сукупність загальнозначущих мовленнєвих творів певною мовою, звичаї та правила спілкування, співвідношення вербальних і невербальних компонентів комунікації, закріплені в мовній картині світу; способи передавання, зберігання та оновлення мовних традицій, мовну свідомість народу в побутових і професійних формах, науку про мову» [14, с. 140] свідчить, що культура мовлення є одним із компонентів мовленнєвої культури.

Аналогічні погляди простежуємо у працях С. Вербецук, яка зазначає, що поняття «мовленнєва культура» ширше за поняття «культура мовлення», оскільки відображає не тільки нормативний мовленнєвий аспект, а й особистісні, індивідуальні, загальнокультурні властивості людини. Дослідниця розглядає мовленнєву культуру в контексті культури особистості, оскільки вона передбачає не тільки наслідування норм, але й уміння свідомо вибирати найбільш доцільні варіанти мовленнєвої поведінки, знаходити адекватну

щодо ситуації нову мовленнєву форму (за С. Вербещук). Науковець підкреслює, що мовленнєва культура є продуктом мовленнєвої діяльності особистості, результатом сформованості духовних цінностей.

О. Савенкова, аналізуючи різні підходи до тлумачення сутності культури мовлення/мовленнєвої культури, подає певні узагальнення щодо розуміння суттєвих особливостей та ролі в житті людини значення цих понять. Мовленнєва культура – це «складник загальної культури людини, що включає мовленнєвий інтелект, культурно-мовленнєвий тезаурус, мовленнєву поведінку; культурно-мовленнєвий простір кожної людини поліфонічний, багатомірний і принципово незавершений; творчий розвиток особистості обумовлено вмінням чітко, логічно і правильно мислити та висловлювати власні думки» [12, с. 28]. На думку дослідниці, оволодіння мовленнєвою культурою значною мірою забезпечує професійну та особистісну самореалізацію людини.

Аналіз означених концепцій-поглядів на поняття «культура мовлення» й «мовленнєва культура» переконує в тому, що ці дефініції певною мірою виконують у суспільстві роль інтерактивних векторів колінарного змісту (вектори «АВ», «ВС», що лежать на одній прямій), при цьому вектор «АВ» можна визначити як напрям формування культури мовлення, модуль цього вектора, або його семантична довжина і наповнюваність, є основою для утворення й розвитку семантично-змістової площини вектора «ВС».

Уважаємо за необхідність колінарний зміст вектора «ВС» розширити константними ознаками культури мовлення і мовленнєвої культури: правильність, ясність, точність, доступність, логічність, змістовність, доречність, виразність, свідомість, чистота, естетичність, багатство, насиченість інформацією та науковими термінами, милозвучність тощо, які сьогодні взуємо як основні критерії з оцінювання рівня інтелектуального та духовного розвитку людини, її професійних компетентностей, мовленнєвої вправності та як наскрізні параметральні імплікатори, що підсилюють інтенсивність ступеню значущості оволодіння особистістю культурою мовлення й мовленнєвою культурою, спонукають до глибокого усвідомлення істини про те, що «мова є найважливішим орієнтиром людини у її діяльності у світі» (за О. Леонтьєвим).

Мовленнєва культура засвідчує лінгвістичну компетентність окремої особистості, багатьох мовців, суспільства. Водночас культура мовлення аналізує, досліджує стан лінгвістичної компетентності мовців конкретної епохи, часового періоду, галузі знань, спеціальності, є основою дослідження стану функціонування мови, розвитку мовленнєвої поведінки, мовного виховання в суспільстві.

Нині спостерігаємо превалювання літературно-розмовної, а подекуди і фамільярно-розмовної мовленнєвої культури, що пояснюється різними причинами, і нехтуванням дбайливого ставлення до української літературної мови як основи формування мовленнєвої культури зокрема. Ця проблема потребує негайного розв'язання, особливо під час розширення сфер функціонування української мови як державної. Освіта, і вища передусім, є тим мовним середовищем у центрі уваги якого мають бути якості професійного мовлення студентів, над удосконаленням яких необхідно працювати не лише викладачам-філологам, а й викладачам спеціальних дисциплін.

Фахівець професійної освіти за допомогою унормованого спілкування набуває життєвого, фахового досвіду, прагне до опанування майстерності. А тому сформована на високому рівні мовленнєва культура допомагає вдосконалити фах, підвищити свій професійний рівень, поліпшує процес взаєморозуміння, сприяє творчому розв'язанню виробничих, кадрових та інших проблем.

Мовленнєва культура майбутніх фахівців професійного навчання, зокрема із документознавства, має відповідати мовним нормам сучасної української літературної мови, а саме орфоепічним, лексичним, орфографічним, граматичним, стилістичним та пунктуаційним.

З огляду на це мовна освіта є вагомим напрямом освітньої політики багатьох європейських держав. Вона спрямована не лише на оволодіння окремими аспектами мови, що вивчається, але й на залучення студентів до світового процесу культурної взаємодії, сприяє формуванню в них свідомого ставлення та інтересу до мовних феноменів як власної, так й іншої ментальності.

Висновки. Основними напрямками дослідження проблеми сутності мовленнєвої культури у вітчизняній лінгвістичній та лінгводидактичній літературі є різноаспектне обґрунтування сутності понять «культура мовлення», «мовленнєва культура», визначення основних їх ознак, добір найбільш ефективних форм, методів, засобів, принципів навчання мови, опанування її мовними нормами, розроблення комплексних систем вправ, практичних завдань для формування та підвищення рівня мовленнєвої культури майбутніх фахівців усіх галузей освіти, й професійної зокрема.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розкритті змісту понять «культура мовлення», «мовленнєва культура» у працях зарубіжних науковців, в аналізі константних ознак культури мовлення й мовленнєвої культури.

Використана література:

1. Александрова В. О. Мовленнєва культура сучасної молоді. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань, 2013. № 8 (ч. 2). С. 7–11.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 380 с.
3. Васьуленко М. С. Вимоги до фахової мовленнєвої підготовки студентів – майбутніх учителів початкових класів. *Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога* : матеріали регіональної науково-методичної конференції, 27 березня 2008 р. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 6–12.

4. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни: у 4 т. Т.2. Донецьк, 2012. 402 с.
5. Климова К. Я. Формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів в умовах говірок Житомирщини : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія і методика навчання української мови. Київ, 2000. – 200 с.
6. Комплексний підхід до фахової підготовки сучасного вчителя початкових класів : монографія / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2012. 312 с.
7. Короткова Ю. М. Поняття і структура культури мовлення юриста. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2. С. 142–149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2019_2_22 (дата звернення: 13.05.2020).
8. Коць Т. О. О. Потебня про оцінність слова: проекція на мовну реальність. *Культура слова*. Випуск 83. Видавничий дім Дмитра Бураго. Київ, 2015. 136 с.
9. Лучкіна Л. В. Формування мовленнєвої культури майбутніх учителів загальнотехнічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія і методика навчання української мови. Київ, 2000. 245 с.
10. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навчальний посібник. К. : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
11. Панькевич О. О., Василенко О. М. Формування культури мовлення майбутніх документознавців під час фахової підготовки у ВНЗ. *Аркадія*. 2016. № 1. С. 165–169.
12. Савенкова Л. О. Мовленнєва діяльність викладача : навчальний посібник. К. : КНЕУ, 2006. 192 с.
13. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія / Богуш А. М. та ін. Одеса : НПП АПН України, 2008. 272 с.
14. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації. К. : «Академія», 2011. 304 с.

References:

1. Aleksandrova, V. O. (2013). Movlennieva kultura suchasnoi molodi [Speech culture of modern youth]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia – Problems of modern teacher training*. № 8 (part 2). 7–11 [in Ukrainian].
2. Babych, N. D. (1990). Osnovy kultury movlennia [Fundamentals of speech culture]. Lviv : Svit [in Ukrainian].
3. Vashulenko, M. S. (2008). Vymohy do fakhovoi movlennievoi pidhotovky studentiv – maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Requirements for professional speech training of students - future primary school teachers]. *Shliakhy vdoskonalennia movnoi kompetentsii suchasnoho pedahoha* : proceedings of the Regional, Scientific and Methodical Conference, Zhytomyr : Vydavnytstvo ZHDU im. I. Franka, 6–12 [in Ukrainian].
4. Zahnitko, A. P. (2012). Slovnnyk suchasnoi linhvistyky : poniattia i terminy [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms]. Vol. 2. Donetsk [in Ukrainian].
5. Klymova, K. YA. (2000). Formuvannia kultury movlennia maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv v umovakh hovirok Zhytomyrshchyny [Formation of speech culture of future primary school teachers in terms of dialects of Zhytomyr region]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Kompleksnyi pidkhid do fakhovoi pidhotovky suchasnoho vchytelia pochatkovykh klasiv [Complex approach to the professional training of modern primary school teachers]. Vashulenko M. S. et al. (2012). Hlukhiv [in Ukrainian].
7. Korotkova, YU. M. (2019). Poniattia i struktura kultury movlennia yurysta [The concept and structure of the speech culture of a lawyer]. *Pravovyi chasopys Donbasu – Legal Magazine of Donbass*, 2, 142–149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2019_2_22 [in Ukrainian].
8. Kots, T. O. (2015). O. Potebnya pro otsinnist slova: proektsiia na movnu realnist [Potebnya about the evaluation of the word: a projection on the linguistic reality]. *Kultura slova – Culture of the word*. Issue 83. Kyiv [in Ukrainian].
9. Luchkina, L. V. (2000). Formuvannia movlennievoi kultury maibutnikh uchyteliv zahalnotekhnichnykh dystsyplin [Formation of speech culture of future teachers of general technical disciplines]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Matsko, L. I., Kravets, L. V. (2007). Kultura ukrainskoi fakhovoi movy [Culture of the Ukrainian professional language]. K. : VTS «Akademiiia» [in Ukrainian].
11. Pankevych, O. O., Vasylenko, O. M. (2016). Formuvannia kultury movlennia maybutnikh dokumentoznavtsiv pid chas fakhovoi pidhotovky u VNZ [Formation of speech culture of future documentologists during professional training in higher education]. *Arkadia – Arcadia*, 1, 165–169 [in Ukrainian].
12. Savenkova, L. O. (2006). Movlennieva diialnist vykladacha [Speech activity of the teacher]. K. : KNEU [in Ukrainian].
13. Bohush, A. M. et al. (2008). Formuvannia movnoi osobystosti na riznykh vikovykh etapakh [Formation of language personality at different age stages]. Odessa : NPTS APN Ukrainy [in Ukrainian].
14. Yashenkova, O. V. (2011). Osnovy teorii movnoi komunikatsii [Fundamentals of the theory of speech communication]. K. : «Akademiya» [in Ukrainian].

Kuznetsova H. P., Karas O. D. Theoretical fundamentals of speech culture in research of native scientists.

The article clarifies the meaning of the concepts of «culture of speech» and «speech culture» in the works of native scientists, especially V. Alexandrova, N. Babych, A. Bogush, M. Vashulenko, S. Verbeshchuk, K. Klimova, Yu. Korotkova, T. Kots, L. Luchkina, L. Matsko, O. Pankevych, V. Pasyuk, M. Pentyliuk, O. Tokarieva, O. Yashenkova and others, on the basis of the comparative method. Based on the analysis of modern linguistic and linguodidactical scientific research, three concepts of approaches to the interpretation of the studied concepts are identified: 1) the terms «speech culture» and «culture of speech» are identical, they serve as duplicate synonyms; 2) the terms «speech culture» and «culture of speech» are in equonymic relations, because they can be considered as compounds, the semantic meaning of which is based on almost the same level of generalization; 3) the concept of «speech culture» is broader than the concept of «culture of speech» because it includes it in its semantic meaning, reflects not only speech norms but also individual characteristics, aspects of linguoculturology, highlights the features of the national-linguistic picture of the world.

The main aspects of defining the concepts of «speech culture» and «culture of speech» are outlined, namely linguistic, linguodidactic, activity. The studied concepts are characterized in terms of interactive vectors of collinear content (vectors «AB», «BC», lying on one line). The constant features of speech culture are generalized: correctness, clarity, accuracy, accessibility, logic, content, relevance, expressiveness, consciousness, purity, aesthetics, richness, saturation with information and scientific terms, melodiousness, etc.

The importance of speech culture in the system of vocational education specialist training is substantiated. Attention is drawn to the importance of language education as a relevant aspect of educational policy of many European countries, Ukraine in particular. Speech culture is the basis of language training of professionals in the field of knowledge Education/Pedagogy.

Key words: culture, culture of speech, language, speech, speech culture, language education, signs of speech culture.

УДК 378.1

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.74.14>

Кур'ян Т. І.

ВИЯВЛЕННЯ РІВНЯ ГОТОВНОСТІ ДО НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ МОЛОДШИХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР

Статтю присвячено експериментальному дослідженню з проблеми виявлення готовності майбутніх медичних сестер до неперервного навчання в контексті ступеневої вищої медсестринської освіти. Під час дослідження було з'ясовано, що підготовка медичних сестер на початку 90-х років здійснювалася в два етапи, перший з яких охоплював додипломний період навчання у медичних училищах і післядипломну освіту на курсах підвищення кваліфікації. У 1993 році в Україні вперше запроваджується ступенева медична освіта. У статті також розкрито особливості підготовки медичних сестер за різними освітніми ступенями, починаючи з молодшого спеціаліста і завершуючи ступенем бакалавра та магістра. Особливу увагу зацентовано на відмінностях ступеневої підготовки майбутніх медичних сестер. Описано результати педагогічного експерименту (констатувальний етап), проаналізовано результати анкетування студентів 1–4 курсів Черкаської медичної академії та відповіді викладачів під час інтерв'ювання з метою виявлення рівня готовності студентів до продовження їхнього навчання в бакалавраті та магістратурі. Представлено дані, отримані під час проведення експериментального навчання після виконання ними першої зрізової роботи. Висвітлено вивчення питання профорієнтаційної роботи викладачів медичної академії серед випускників загальноосвітніх шкіл та медичних училищ із метою залучення їх до вступу в медичну академію, а також серед студентів молодших курсів самої академії – з метою підвищення їхньої зацікавленості у продовженні навчання в бакалавраті та магістратурі. Запропоновані спеціальні завдання для студентів експериментальної групи стрияли розвитку бажання студентів навчатися протягом усієї професійної діяльності, про це засвідчили оброблені дані виконаного першого тесту випускниками освітнього ступеня “молодший спеціаліст”.

Ключові слова: медсестринська освіта, неперервність навчання, освітні ступені (молодший спеціаліст, бакалавр, магістр), підготовка медичних сестер, педагогічний експеримент (констатувальний етап).

Дослідженню процесу підготовки медичних сестер присвячено низку публікацій: загальній характеристиці формування професійної компетентності майбутніх фахівців сестринської справи (Н. Лісна-Міський); реалізації принципу наступності у системі неперервності освіти (Г. Паласюк); підготовці магістрів сестринської справи в умовах ступеневої освіти (І. Махновська); інтегративним підходам у системі ступеневої професійної освіти (Ю. Жидецький) та ін.

Метою статті є з'ясування вияву готовності майбутніх медичних сестер до неперервного навчання у контексті ступеневої вищої освіти та аналіз даних проведеного констатувального етапу педагогічного експерименту щодо їхнього рівня готовності.

Ступенева вища освіта в Україні бере свій початок з 1993 року, коли було затверджено Програму розвитку медсестринської освіти в Україні на період 1993–2002 років. Ступенева вища медична освіта розглядається у контексті безперервної, що має на меті завершену, поступову підготовку медичних кадрів і уможливає опанування особистістю певного освітнього ступеня та кваліфікації. Як зазначав Ю. Жидецький, ступенева вища медична освіта як важливий компонент концепції неперервної освіти створює умови для виконання майбутніми фахівцями певних професійних функцій у системі єдиного цілого. Водночас, на думку автора, діє принцип завершеності освіти на кожному із ступенів підготовки, а це означає, що студенти набувають належний рівень професійної компетентності та отримують можливість до подальшого вдосконалення [1; 2].

Поступово відбувся перехід у підготовці медичних сестер на ступеневу освіту, який, за словами Г. Паласюк, складався з трьох ступенів:

I ступінь – дипломована медична сестра – термін навчання 3 роки на базі повної загальної середньої освіти (11 класів); II ступінь – медична сестра – бакалавр – 1 рік навчання у вищому медичному навчальному закладі освіти II–IV рівні акредитації; III ступінь – медична сестра – магістр [5, с. 9].

Завдання підготовки медсестри освітнього ступеня молодший спеціаліст залишилися такими ж, як і були в радянські часи, а саме навчатися здійснювати медсестринські маніпуляції під керівництвом лікаря. Запровадження ступеня бакалавр дало змогу випускнику бакалаврату, крім основних своїх функцій, виконувати управлінську та педагогічну діяльність.

У 2014 році з ухваленням Закону України “Про вищу освіту” в підготовці фахівців було акцентовано увагу на продовженні навчання молодших сестер у магістратурі, яке передбачало поглиблену теоретичну